

ELŐSZÓ

125 évvel ezelőtt, 1873. november 17-én Buda, Pest és Óbuda egyesült Budapest néven. A kiállítás a főváros egyesülésének időszakát idézi fel, a 125 évvel ezelőtti Budapestet, amelyet ma már csak muzeális emlékekből, műalkotásokból és dokumentumokból ismerünk.

1873-ban a Duna két partján a három város már nem kisváros, de még nem is nagyváros. Átalakulóban vannak. Pest virulens központ, a húzóerő, Buda és Óbuda csak „öregurasan”, vonakodva követik. Az egyesüléstől mindhárom városban félnek – Pest a dinamizmusát, Buda konzervatív nyugalmaát óvja, Óbuda viszont attól fél, hogy a két nagyobb város mellett érdekeit kevésbé tudja érvényesíteni.

Múzeumunk célja megismertetni a XX. század végi látogatóval, milyen volt a régi Pest-Buda és Óbuda, milyen gazdasági és társadalmi okok tették szükségsszerűvé az egyesülést, milyenek voltak az egyes városrészek, hogyan zajlott bennük az élet, milyen változások tették lehetővé, hogy a három egyesülő városból néhány évtized múltán, a századfordulón igazi európai metropolis legyen.

A kiállítás egy tudományos munkacsoport közös tevékenységének eredménye, amelyben a Budapesti Történeti Múzeum szakemberei mellett a Budapesti Fővárosi Levéltár és más múzeumok

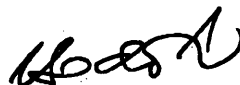

L.2. Balló Ede: Calvin tér, 1884

munkatársai vettek részt tanácsaikkal, ötleteikkel; a koncepció, illetve a megvalósítás részleteinek kidolgozásával. Meg kell emlékeznünk Vörös Károlyról, a közelmúltban elhunyt, Budapest múltját is kutató kiváló történésről, aki az *Egy világváros születése* című, 1973-ban megjelent ismeretterjesztő kötetével inspirált bennünket a téma kijelölésében. Vörös Károlynak egy későbbi, a Budapest története IV. kötetében 1978-ban megjelent írása is meghatározó forrása volt tárlatunk forgatókönyvének. Kiállításunkkal így az ő emlékének is adózunk.

A látogatók elsősorban a Budapesti Történeti Múzeum törzssanyagával ismerkedhetnek meg, amelyet számos társintézmény értékes műtárgyai egészítenek ki. Külön meg kell említeni azt a nagyvonalú segítséget, amelyet a Budapesti Fővárosi Levéltár vezetősége, munkatársai, illetve restaurátorai nyújtottak, utóbbiak a kiválasztott dokumentumok soron kívüli restaurálásával.

Köszönetet mondok e helyütt is valamennyi kölcsönző intézménynek, amelyek támogatták munkánkat. Így vált lehetővé, hogy az 1867 és 1885 közötti Budapest történeti, tudományos, műszaki fejlődésének, valamint művészetének átfogó bemutatására vállalkozhattunk.

a Budapesti Történeti Múzeum főigazgatója

HOGYAN LETT BUDAPEST FŐVÁROS A TÖRÖK URALOM UTÁN?

In memoriam ...

Ez egyáltalán nem magától értetődő kérdés, mert Párizst a Bourbonok tették nagygyá, Bécsset a Habsburgok, és Róma, Torino vagy Berlin is a fejedelmi abszolutizmus terméke. Magyarország esetében viszont a fejedelmi abszolutizmus Bécshez húzott, és Magyarországot – legalábbis II. Józsefíg – inkább elnyomta, mint segítette. Lényegében Budapest az a főváros Európában, amelyet nem a fejedelmi abszolutizmus, nem az uralkodói hatalom teremtett meg és segített, hanem éppen annak ellenében jött létre, és szerezte vissza fővárosi jogát. Ez nagyon fontos, mert épp ez az oppozíció adta meg Budapest vitalitásának egyik forrását. Ezt örökölte a város saját polgárságától a XIV–XV. századtól kezdve, és vitte tovább a XVIII. és XIX. századba. Sőt minden további kormánynak is számolnia kell azzal, hogy Budapest maga az oppozíció.

Másodszor: ennek a városnak hihetetlen a vitalitása. Ott van például Prága. Fennállása óta egyetlenegyszer sem rombolták le totálisan. Hogy ez hogyan történhetett meg egy közép-európai várossal? Hát úgy, hogy iszonyatos szerencséje volt. Budát és Pestet viszont a tatárok, a törökök meg a keresztény felszabadító hadak – mert a felszabadítók mindig lerombolják Budapestet, mi így szoktunk felszabadulni – rombolták le, aztán jött a második világháború, majd 1956. Közép-európai várost soha ennyiszor nem tettek tönkre, de mindannyiszor talpra állt. És a harmadik vonása, melynek révén mindig talpra tud állni, sőt sokszor utol is éri Bécsset, az életképessége, a hihetetlen találékonysága. Sokkal több itt az invenció, mint bármely más városban.

Ennek biztosan nagyon sok oka van. Én csak egyetlenegyét mondanék, hogy ez a város szociálisan és etnikailag is szerencsés kombináció. Szociálisan azért, mert ezt a várost a magyar önállóság jelképeként tartják: Buda és Pest nemzeti szimbólum, ezért a nemesség szereti ezt a várost. Az arisztokrácia beköltözése megindul a XVIII. század második felétől, itt vannak a nyitott szívű, nyitott szemű Zichyek, Orczyak, Károlyiak, akik sok mindent alapítanak a városban és a város környékén. Itt van tehát egy liberális, haladó, európai szellemű nemesség. Másodszor itt van a vállalkozó polgárság, amely kezdetben szász németekből, külső németekből kerül ki, aztán jönnek a görögök, a szerb kereskedők, majd a zsidó polgárság. Őket ugyan sokáig nem engedték be, de azért valahogy beszivárogtak: részben Újpestre települtek, de Óbudán is óriási zsidó település volt. Tehát tulajdonképpen azt játsszák, hogy Budapest külterületéről jönnek be. És a vállalkozó polgárságnak nálunk az a nagy előnye, hogy nem mindig tud beolvadni a nemességbe, mint ahogy számos más országban a XVI–XVII. században beolvadt. Jórészt megmarad vállalkozó polgárnak. Így alakul ki tehát a szociális összetétel. A nemzetiségi összetételben pedig legalábbis három elemnek van szerepe. A német polgárnak, kereskedőnek, iparosnak, a politikailag kitűnő és Béccsel szemben helytállni tudó nemességnek és az üzlethez értő zsidóságnak olyan kombinációja jött itt létre, amelyet semelyik közép-európai város nem produkált. Ezt az együttest aztán szét-dúlta az I. világháború és Közép-Európa fölbomlása, de ez már más kérdés.

Végül az utolsó megjegyzésem: miért volt jó ez a kombináció? Nos, Budapest egyesítése előtt és után is az a kérdés merült fel, hogy milyen szellemben építsék tovább a várost. Mi legyen a példakép? Három álláspont alakult ki. Az egyiket Andrássy Gyula, valamint Podmaniczky Frigyes és köre képviselte: szerintük Párizst kell mintaképpül választani, Haussmann Párizsát, tehát nagy bul-